

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 91 1970

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÈ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 C, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1971

förf. har sannolikt något övervärderat det, och det han vill se som direkta reminiscenser från Tine (s. 189, 226) kan inte rimligen förutsättas vara det. Hemligheten med Aurells stil och dess originalitet är långtifrån avslöjad med denna avhandling, därtill gör både den litteraturhistoriska och den stilistiska analysen alltför mycket intryck av ett osystematiskt associerande. Ett område som borde kunna visa sig särskilt tack-samt att studera är inflytandet på stil och kom-position från den religiösa språk- och tanke-världen, främst Bibeln i den gamla översätt-ningen men också från liturgin, den folkliga andaktslitteraturen och uttrycksvanorna i stats-kyrkor och bönhus. Förf. har observerat bety-delsen av dylika element men inte gett dem nå-gon samlad behandling. Detta är ett fält där kommande forskare kan dra nytta av förf:s ma-terial och utveckla ansatser i hans avhandling.

I mindre utsträckning gäller det också frågan om inflytandet från dramatiken, kanske främst filmen. Förf. talar ofta om Aurells »sceniska epik» och hans »framvisningsteknik», och det är utmärkta beteckningar, men man söker förgäves efter någon samlad diskussion av Aurells för-hållande till dramatiken. En lämplig utgångs-punkt hade här eljest funnits i de mängder av teaterrecensioner och skådespelarintervjuer som den unge journalisten Aurell skrivit och i hans arbete med att översätta en hel rad Strind-bergs pjäser till franska i slutet av 1920-talet. För att ge bakgrund till Aurells eminenta för-måga att i ord levandegöra någonting sett har förf. i stället uppehållit sig länge vid hans konstartiklar. Man kan uppskatta ambitionen, liksom man kan ha glädje allmänt sett av dessa ofta intressanta och kunniga essäer. Men det är vanskligt att ens analogivis överskrida grän-serna mellan konstarter, och under alla förhål-landen tycks mig avståndet till Chartreskatedra-len och parisiska skulptörateljéer mycket större än till de svenska teatermiljöer som journalisten visade ett så påfallande intresse för och till den filmkonst som uppmärksammades så mycket i 20- och 30-talens kulturdebatt.

På detta område har avhandlingen mindre att ge åt kommande forskning. Det beror bl. a. på att bibliografin över Aurells journalistik är yt-terst ofullständig, utan att läsaren får något besked om urvalsprinciper eller ens att det är fråga om ett urval. Detta är i sin tur sympto-matiskt för avhandlingens största svaghet, bristen på akribi. Det må vara tillräckligt att konstatera att jag efter kontroll av ca 500 citat (av totalt o. 700) antecknat ca 350 olika slag av inadvertenser, att tryckfelen i förf:s egen text närmar sig hundratalet och att framställ-ningen innehåller ganska många sakfel. Det skall emellertid också sägas att det efter en myc-

ket sträng bedömning inte återstår mer än drygt 50 av citatfelen som är av meningsändrande karaktär, liksom att de flesta tryckfelen lätt upptäcks och genomsådas. Ändå är siffran efter mitt sätt att se oacceptabelt hög, särskilt inom en disciplin som i eminent grad är beroende av tillgång på korrekt traderade texter.

Det samlade intrycket av dessa brister blir onekligen nedstämmande i fråga om ett veten-skapligt specimen, men det skall givetvis balan-seras mot det som är förf:s styrka: hans för-ståelse för Tage Aurell som berättare, hans för-måga av inlevelse i den diktade världen, hans känslighet för diktarens speciella uttrycksmedel och hans egen ofta fina och uttrycksfulla formu-leringskonst. I betydande mån har Ragnar Mats-sons avhandling gottgjort vad samtidskritiken i sin oförståelse bröt och visat många vägar in i ett märkligt författarskap för framtida forsk-ning.

Inge Jonsson

Birgitta Holm: *Gösta Oswald. Hans liv och verk och hans förbindelse med det svenska 40-talet*. Akad. avh. Bonniers. Sthlm 1969.

Den svenska fyrtiotalslitteraturen har inte utan skäl betecknats som svärbegriplig. Författare som Dagerman, Alfons och Lindegren gjorde det sannerligen inte lätt för sina läsare. Men frågan är om någon i fyrtiotalsgenerationen vi-sade en så uppfordrande likgiltighet för motta-gärsidan och kommunikationsproblemet som Gösta Oswald. Han slog fullt medvetet in på en exklusiv svärbegriplig linje och eftersträvade i sina texter en långtgående förtätning. Dess-utom tillämpade han en symbolistisk allusions-teknik som skulle sätta hans läsare och uttol-kare på svåra prov. Efter hans död en julidag år 1950 vid endast 24 års ålder har hans verk dock inte lockat uttolkare i nämnvärd omfattning, varför Birgitta Holms avhandling om hans liv och verk tillmötesgår ett länge känt behov. Få forskningsuppgifter inom den modernaste sven-ska litteraturen har varit mer angelägna. Den hänsynslösa subjektivismen och den romantiska dragningen hos Oswald ter sig visserligen yt-terst otidsenliga vid det samhällstillvända 60-talets utgång, men den förebehållslösa conse-kvensen i Oswalds insats, hans unika begåvning och hans nästan skrämmande receptiva beläsen-het varken kan eller får lämnas ur sikte som riktmärke och mått på vad en författare av den svåraste skolan kan kräva av sig själv och sina läsare.

Birgitta Holm har gått till verket med noggrannhet och energi. Som en förberedelse har hon utgett välkomna kommenterade utgå-

vor av Oswalds tre romaner, en av dem den inte tidigare publicerade *Christinalegender*, skriven 1946. Vidare har hon inhämtat värdefulla upplysningar av Oswalds släktingar och vänner och har med intressanta resultat studerat hans till omfånget betydande litterära kvarlätenkap. Särskilt när det gäller upptäckandet och lösandet av allusionerna i Oswalds verk har manuskript-studierna gett ovärderliga informationer.

I det inledande kapitlet lämnas för första gången en visserligen kort men initierad redovisning av Oswalds släkt- och vänskapsförhållanden. Man får också en inblick i hans relationer till de tre unga kvinnor som spelade en så viktig roll i hans liv och för hans diktning. De upplysningar som här ges bidrar väsentligt till förståelsen av de tre romanerna. Det biografiska materialet behandlas med varsamhet och har inte gjorts till något självändamål. I ett par fall hade författarinnan kanske kunnat nå något längre, till exempel vad gäller modellerna för personerna i *Rondo*. Således bör Karl Vennberg inte ha varit utan betydelse som förlaga till Aran. Vidare beklagar man med Birgitta Holm att Monica, den unga flicka som drunknade då Oswald var 16 år gammal, inte har kunnat identifieras. En anteckning som Birgitta Holm tydligen förbisett (*»Brun bok»*, s. 71 framifrån) anger emellertid den första bokstaven i hennes efternamn som L. En liten men dock ledtråd. Anteckningen tycks utesluta möjligheten av att Monica skulle vara en fantasiskapelse, en tanke som föresvävat författarinnan.

Avhandlingen tyngdpunkt ligger vid de inträngande analyserna av Oswalds mest »fyrtio-talistiska» verk, diktsamlingen den andaktsfulla *visslaren* (d a v) och *Christinalegender*. En privatmans vedermödor (e p v) och *Rondo* granskas ur mer speciella och begränsade synvinklar, vilket sammanhänger med att Birgitta Holm behandlat dem relativt utförligt i sina inledningar och kommentarer till Oswald-utgåvorna. (Avhandlingen är bitvis trasligt att läsa till följd av att hon ofta tvingas hänvisa till dessa utgåvor, samtidigt som hon i många fall frångår sina tidigare ståndpunkter utan att särskilt påpeka det.) Att *Rondo* fått en mer styvmoderlig behandling än de övriga verken motiveras även med de tolkningssvårigheter som dess ofullbordade karaktär gett upphov till. Här undrar jag om inte Ekelöfs reservation i hans anmälan av den posthuma romanen, hans tvivel om att den ens i fullbordat skick skulle ha blivit ett helgjutet verk, har förlätt avhandlingsförfattaren att lägga ner de analytiska vapnen väl tidigt. Förflyktning eller inte så ter sig *Rondo* ändå som Oswalds mest väsentliga verk.

Vad 40-talets idoler, inklusive Lindegren och

Vennberg, betytt för Oswald klarläggs i pregnanta avsnitt, samtidigt som Oswalds personliga frihet i förhållande till förebilder som Eliot, Ekelund, Hölderlin, Rilke och Kafka betonas. På ett övertygande sett demonstrerar Birgitta Holm hur Oswald med hjälp av framför allt Ekelunds härdade humanism strävade att revidera Schopenhauers pessimism — som genom-syrar d a v — och att ersätta intighetsmystiken i *Christinalegender* med en mer människocenterad mystik. Hon tvingas dock konstatera att den fundamentala klyvnaden i hans väsen kvarstår: dragningen dels mot en mystisk personlighetsförintelse framför allt i och genom kärleken, dels mot en försoning med en grym verklighet. Detta dilemma hos Oswald kallas i avhandlingen för »klyvnadsproblemet», en term som återkommer gång på gång men ges föga preciserade, ibland motstridiga definitioner. Dessutom kan det ifrågasättas om termen i de av Holm antydda betydelseerna har sanktion hos Oswald. Han använder den i ett par kryptiska formuleringar i »*Brun bok*» (s. 39, 60, 72), där han snarast tycks avse den »klyvnad» som tiden åstadkommer och som minnet bara hjälpligt kan överbrygga. En sådan »överbrygning» till det förlorade tycks han ha velat åstadkomma i *Christinalegender*, ett av hans symbolistiskt förklädda rekviem över den döda M. I ett par anteckningar förknippar han termen med sin symboliseringssträvan. Så också i *Christinalegender* (s. 173): »Att fatta klara och djupa symboler! Att här lyfta upp klyvnadsproblemet, kvantiteternas på ett plan av intellektuell kvalitet och där med abstraktionens kylande eld röja väg för frihet.» På denna höga abstraktionsnivå lämnar Oswald läsaren i sticket. Med termen »klyvnadsproblemet» torde han närmast ha avsett vad Birgitta Holm betecknat som »glömskemotivet».

Ställd inför en så skarpsinnig och noggrann undersökning som Birgitta Holms kan recensenten bara komma med frågor och anmärkningar i marginalen, väl medveten om att en enda avhandling inte kan ge svar på alla de frågor som väcks av ett författarskap med en sådan spännvidd och komplexitet som Oswalds. (Hon utpekar själv frågeställningar som hon tvingats lämna obeaktade.) Ekelöfs betydelse för *Christinalegender* betonas, men får en oförtjänt summarisk behandling. Med hjälp av Oswalds dagboksanteckningar hade hans kontakt med Ekelöfs diktning kunnat preciseras, både vad gäller den närmare tidpunkten och de olika diktsamlingarna. Anspelningar på Ekelöf förekommer i »*Brun bok*» från 1945-46, tidigast i allusionen på Sonatform denaturerad prosa i en anteckning som föregår koncipierandet av legenderna: »klyvnadsproblemet une amie älskade älskade

Älskade med bokstävlars ljus och ljud une amie» (avh. s. 223). Likheterna mellan Oswalds och Ekelöfs inställning till 'jagproblemet' kan endast delvis förklaras av gemensamma utgångspunkter i den indiska tankevärlden. Efter Christinalegender tycks Ekelöf — tillsammans med Ekelund — ha bidragit till Oswalds utveckling bort från subjektivismen och den Schopenhauerska pessimismen. Oswald har fäst sig särskilt vid raden »Det som är botten i dig är botten också i andra» (Färjesång), som han senare travestierar i artikeln Förskola till en mänskligare estetik: »Man kunde [...] varje torsdag i sin bordsbön besinna att vad som är ärtsoppa i en själv sannolikt också är ärtsoppa i andra och så vinna en viss lugnande känsla av samhörighet.» (Utsikt, 1948, 2, s. 2.) Klara framgår tankens betydelse för Oswald i en dagboksanteckning från den 27.8.1949: »Kvällspromenad med en skenbar upplösning av motsägelsefullhet hos Sch. Det som är jag i mej är jag också i andra — även föreställningsmässigt, ss subjekt. Vad är Ögat! En vilande nolla. Och detta sanna tat twam asi, i betydelsen det finns inget jag, bara ett du, kom mej före som en sällhet och ville jämföra gradationen i Paradisos 10 himlar.» (Journal över Rondo, andra häftet. Sv. spbok.)

Över huvud torde intryck från Ekelöf starkt ha bidragit till det program som Oswald framlade i artikeln Nysymbolismen, där de kända Ekelöf-orden »vi börjar om» möter redan på s. 2. Den Rimbaud som Oswald apostriferar i artikeln förefaller att ha nått honom genom Ekelöfs förmedling: dennes Spektrumöversättning av Illuminations citeras i »Brun bok» (s. 33). Och när Oswald i Rondopapperen talar om »de besynnerliga drömmar och illuminationer, ur vilka hela romanen rullar upp sig», är det då inte än en gång försymbolisten Rimbaud som utpekats?

En annan sannolik impulsivare som kommit bort i hanteringen är irländaren Sterne, vars romantiska nyckfullhet är i linje med den ironiska attityd och antirealistiska estetik som odlas i framför allt Rondo. Av bland annat breven till Ranveig Boleyn-Drewry framgår det att han köpte och läste Sterne på Irland 1949, och enligt muntlig uppgift av Lars Forsell fick denne år 1950 i gåva av Oswald en praktupplaga av Tristram Shandy. Oswald hade läst den och talade mycket entusiastiskt om den.

På s. 151 i avhandlingen utlovas en utredning av Oswalds intresse för Stagnelius. Den uteblir emellertid, vilket är skada. Allt som meddelas är att Oswald författat en skoluppsats om Wladimir den store och att han i e p v utnyttjat en Stagnelius-balet. Men: orden »Suckarnas mystär» står skrivna i ett av manuskript-

ten till debutboken (vilket Sten Malmström observerat), och i e p v påträffas raden »bädda vårt ensliga läger». Formeln 'kreaturens suckan' och förruttnelsetemat möter läsaren ofta hos Oswald, och dilemmat makten att begära — tvånget att försaka skymtar redan i d a v; på s. 236 i Rondo kursiverar Oswald »makten att försaka». Över huvud taget är släktskapen mellan erotikern Stagnelius och sensualisten-erotikern Oswald mycket tydliga.

En analys av den inte alldeles lätta dikten Predikan för Michel — publicerad i Utsikt nr 2, 1948 — kunde ha givit en utmärkt anledning att ange den släktskap som Oswald i olika sammanhang bekant till Stagnelius. Vid en sådan analys skulle Birgitta Holm ha kunnat få god hjälp av Oswald själv. Han har nämligen ägnat den en belysande kommentar (opublicerad) i form av en Stagneliusutläggning, kallad »En psykologisk-påpekande undersökning av Stagnelii Till Förruttnelsen, jämte dess spegelbild Den döendes brudsång», daterad 27.9.1948. Hans kommentar utmynnar i temat den dubbla hemlösheten: att vara förskjuten av både världen och gud. Alltså samma tema som möter t. ex. i Rondo i Arans gestalt, i Arans svävande mellan anammelse och försakelse, mellan människor och gudar likt demonen Eros (i Platons Symposion).

Men att göra sådana kompletterande påpekanden känns oförsynt: Birgitta Holm har med sin avhandling utfört en mödosam kartläggning som ingen seriös resenär i Oswalds diktvärld kan klara sig utan.

Reidar Ekner

Gösta Werner: *Mauritz Stiller och hans filmer 1912-16*. Akad. avh. Norstedts. Sthlm 1971.

Hösten 1969 utgav regissören och filmteoretikern Gösta Werner med bidrag av Svensk Filmindustri med anledning av dess 50-årsjubileum och av Holger och Thyra Lauritzens stiftelse för främjande av filmhistorisk verksamhet ett omfattande arbete behandlande Mauritz Stillers tidiga filmproduktion. Hösten 1970 gav Kungl. Maj:t fil. kand. Gösta Werner tillstånd att som gradualavhandling vid Stockholms universitet försvara nämnda arbete. Inför disputationen den 12.2.1971 utkom *Mauritz Stiller och hans filmer 1912-16* i ny utgåva försedd med kompletterande ändringar och tillägg.

Otvivelaktigt är det något av en lärdomshistorisk händelse att en kvalificerad filmvetenskaplig undersökning kan framläggas i så nära anslutning till att en professur i filmforskning inrättats vid Stockholms universitet och att en undervisning i ämnet filmvetenskap